

El pròleg de Semtov ben Issac, *el Tortosí*, a la seva traducció hebrea del *Taṣrīf* d'Abū-l-Qāsim al-Zahrawī

Eduard Feliu
Jon Arrizabalaga

A Lluís Garcia-Ballester,
in memoriam

El pròleg que Semtov ben Issac, *el Tortosí* (ca. 1196 - post 1267), redactà per a la seva traducció hebrea completa del *Taṣrīf* del metge andalusí Abulcasis —realitzada entre el 1254 i el 1258, i revisada el 1261—, a més de documentar-nos mínimament la biografia d'aquest metge jueu d'origen tortosí, resident a Provença, ens acosta al món de les preocupacions de caràcter intel·lectual i pràctic que se suscitaven entre les elits mèdiques de les comunitats jueves de la Mediterrània llatina a mitjan segle XIII.¹ Les paraules de Semtov donen testimoni de l'important moviment traductor d'obres mèdiques àrabs a l'hebreu que tenia lloc aleshores en el si d'aquestes comunitats. Possibilitat per la creixent maduresa de l'hebreu com a llengua de coneixement científic —més enllà del seu caràcter tradicional de llengua del culte religiós—, aquest moviment reflecteix tant la fascinació dels metges racionalistes jueus per la medicina àrab, com llur progressiva pèrdua del coneixement de la llengua àrab, que, òbviament, els impulsava a prendre aquestes iniciatives traductores.

1. Aquest pròleg va ser publicat per S. Muntner, que el dividí en cinquanta paràgrafs, en la revista *Sinai* (Jerusalem), 1958, *Sefer ha-Yovel*, p. 324-334.

Notícia biogràfica de Semtov ben Issac

De fet, d'ençà de Steinschneider,² que resumí en alemany el pròleg que Semtov ben Issac, *el Tortosí*, redactà com a introducció a la seva traducció hebrea del *Taṣrīf* d'Abū-l-Qāsim al-Zahrawī (ca. 936 - ca.1013), més conegut en l'Europa medieval llatina com a Abulcasis o Albucasis, bo i posant de relleu les dades biogràfiques que conté, tots els estudiosos que han parlat d'aquest traductor no fan sinò repetir el que digué aquell gran erudit. A banda de saber que havia nascut a Tortosa i que encara vivia l'any 1267,³ no hi ha més dades que les donades pel mateix Semtov en diversos paràgrafs d'aquest pròleg, i que espigolem a continuació.

Semtov ens diu que començà la traducció del *Taṣrīf*⁴ el mes d'elul de l'any 5014 (= 1254 dC), quan tenia cinquanta-vuit anys, la qual cosa vol dir que devia haver nascut vers el 1196; una data en què Maimònides, punt de referència de tota la història jueva medieval, encara vivia, com fan remarcar alguns autors. També assenyala que a l'edat de trenta anys —és a dir, l'any 1226—, quan es dedicava al comerç d'ultramar, arribà a Acó (Sant Joan d'Acres), on el va impressionar fortament la severa increpació rebuda d'un dels seus «col·legues més eminents» davant una qüestió de jurisprudència religiosa que Semtov li havia plantejat.⁵ Pel que sembla, a la tornada d'aquell viatge desembarcà a Barcelona i decidí deslliurar-se dels negocis, als quals en endavant només es dedicaria de manera ocasional, i consagrar-se plenament a l'estudi de les ciències religioses, cosa que assegura haver fet des d'aleshores fins al moment en què tradueix el *Taṣrīf*, és a dir, durant vint-i-vuit anys;⁶ però sembla lògic de pensar que devia compaginar les dues coses. Semtov dóna entenent que prengué aquesta dràstica

2. M. STEINSCHNEIDER, *Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher* [en endavant: *HÜ*], Berlín, 1893 (reimpresió: Graz, 1956), p. 740-745, on dóna notícia de totes les traduccions hebrees medievals d'aquesta obra. Cal afegir que a Bolonya han aparegut darrerament vint-i-vuit folis d'una traducció hebrea desconeguda del *Taṣrīf* (cf. B. RICHLER, «Frammenti di testi sconosciuti nella "Genizah italiana"», en M. PERANI (ed.), *La 'Genizah italiana'*, Bolonya, Il Mulino, 1999, p. 222).

3. G. SARTON, *Introduction to the history of science*, 3 v. en 5 toms, Baltimore, The Williams & Wilkins Company for the Carnegie Institution of Washington, 1927-1948, vol. II/2, p. 845-846.

4. § 5 del pròleg de Semtov ben Issac.

5. § 32.

6. § 33. Aquest allunyament de Semtov del món dels negocis no sembla haver estat mai complet. Altrament, resulta difícil d'entendre que afirmi continuar ocupant-se'n «ocasionalment» (§ 33).

decisió de resultes d'una profunda crisi espiritual i que inicià aquesta nova etapa de la seva vida sota el magisteri de rabí Issac ben Sulam, a la casa del qual, a Barcelona, afirma haver romàs «un quant temps» dedicat a l'estudi de la Bíblia.

És clar que en algun moment posterior Semtov decidí de fer compatibles els seus estudis de la Bíblia i de la tradició religiosa amb els de la medicina, la qual assegura haver practicat durant els últims vint anys, és a dir, des de l'any 1234.⁷ D'acord amb el seu testimoni, aquesta pràctica no només es referia a les malalties internes, sinó també a «els accidents, els mals i els dolors que li vénen [a l'home] de l'exterior», és a dir, els patiments usualment tractats aleshores pels cirurgians.⁸ Semtov sembla haver conjuminat aquestes tasques professionals i la producció de textos mèdics aljamiats hebraicoàrabs, és a dir, transcrits amb l'al·fabet hebreu «per tal de beneficiar els estudiosos que coneixen la llengua aràbiga, però en desconeixen l'escriptura».⁹

Pel seu testimoni, Marsella fou sens dubte el principal (si no l'únic) escenari on exercí la medicina i des d'on traduí l'obra d'Albucasis.¹⁰ Semtov presumeix de tenir cristians entre la seva clientela mèdica en aquesta ciutat,¹¹ es queixa, però, que els jueus de Provença es posen a les mans de metges cristians «contra-venint així, per necessitats del moment, a les admonicions» dels rabins.¹² Tot plegat, ens perfila un mercat mèdic extremament competitiu a la Provença contemporània i prevé els jueus contra els tractaments amb simples prescrits tant per guaridors ignorants i desaprensus de la seva pròpia comunitat, com per metges cristians no prou experts.¹³

El primer supòsit l'illustra amb el cas d'un guaridor jueu «neci i estult» que a mitjan març de l'any 1261 anà a Marsella simulant que «era savi en medicina, tot i que la saviesa era ben lluny d'ell i també qualsevol coneixença adquirida per tradició». De resultes d'haver fet bullir l'arrel d'una certa herba en llet i d'haver-ne fet beure el líquid a un pacient cristià foraster, «que jeia des de feia temps damunt un baiard, afectat de tremolor, que és dolor de les juntures», l'estat general del malalt s'agreuà sobtadament i morí aquella mateixa nit.¹⁴

7. § 1.

8. *Ibidem*.

9. *Ibidem*.

10. § 11, 22 i 23.

11. § 11.

12. § 2.

13. § 22 i 23.

14. § 22.

Quant al segon, posa l'exemple d'un «distingit i ric mercader d'ultramar», a qui «un dels metges cristians de Montpeller» li prescriví un purgant amb ellèbor blanc per via oral. En arribar a Marsella, un altre metge cristià li compongué la medicina d'acord amb la recepta. El mercader la prengué al vespre i aquella mateixa nit morí ofegat. Si en el cas anterior, Semtov no estima necessari aportar cap aclariment sobre la causa de la mort de l'infeliç pacient artrític i es limita a subratllar que «el metge ha de saber aquestes coses i evitar-les, fugir de dubtes i portar sempre entre ulls allò que pot venir d'aquests casos mortífers», en aquest darrer cas exhibeix els seus coneixements en manifestar el parer que «aquest fet es produí perquè els dos metges no coneixien prou bé la propietat de les dues menes d'ellèbor que existeixen» i havien pres l'una per l'altra en llur prescripció. Semtov torna a sentenciar en aquesta ocasió sobre la necessitat que el metge sigui sempre prudent: «A manca de ciència i de coneixença de quin ellèbor cal receptar i quin no, el metge ha de procurar evitar amb tota la seva força d'emprar-lo i ha de fugir-ne deliberadament.»¹⁵

Les traduccions medievals del *Taṣrīf*

El *Taṣrīf*, nom abreujat del *Kitāb al-Taṣrīf li-man 'agiza 'an al-tā'lif*, d'Abulcasis és una voluminosa enciclopèdia medicoquirúrgica conculcada cap a l'any 1000, després de gairebé vint-i-cinc anys de pràctica i docència en l'àmbit de les arts sanitàries a la seva ciutat natal d'Al-Zahra, població andalusina propera a Còrdova, on conreà tant la medicina i la cirurgia com l'apotecaria. El *Taṣrīf*, única obra coneguda d'Abulcasis, està integrada per trenta llibres o tractats que cobreixen no sols la medicina i la cirurgia, sinó també un ampli ventall de temes afins, com ara matèria mèdica, preparacions de farmàcia i cosmètica, de cuina i dietètica, pesos i mides, art de les llevadores i psicoteràpia.¹⁶

Durant l'edat mitjana, el *Taṣrīf* fou traduït totalment o parcial a l'hebreu, al llatí, a l'occità i al català. A més de la traducció hebrea completa feta per Semtov, aquesta obra fou també traduïda fragmentàriament diverses vegades. Els tractats més populars per la seva difusió són el primer i el segon, dedicats a qüestions teòriques i pràctiques de caràcter general i que per a Semtov «són com un de sol i

15. § 23.

16. S. HAMARNEH, «Al-Zahrawi, Abu'l-Qasim Khalaf ibn 'Abbas», *Dictionary of scientific biography*, a cura de C. C. Gillispie, Nova York, Ch. Scribner's Sons, vol. 14, p. 584-585; D. JACQUART i F. MICHEAU, *La médecine arabe et l'occident médiéval*, París, Éditions Maisonneuve et Larose, 1996, p. 139-141, *passim*.

excellents pilars de tota l'obra»,¹⁷ i el vint-i-vuité, que tracta sobre els medicaments simples. Aquest últim fou conegut en el món llatí sota el títol de *Liber servitoris* en la traducció conjunta d'Abraham Judaeus de Tortosa¹⁸ i Simon de Gènova (*Simon Januensis*, mort l'any 1330); una versió llatina que fou impresa per primera vegada a Venècia l'any 1471 i que havia estat traduïda a l'hebreu per Azaria ben Jucef de Perpinyà, àlies *Bonafós Astruc*, l'any 1429. Els dos primers tractats del *Tasrif*—les versions llatines dels quals, a càrrec del convers Paulus Riccius, foren impreses l'any 1519— van ser traduïts també de l'àrab a l'hebreu per Messullam ben Jonà l'any 1285 (n'hi ha manuscrits a París, Viena i Oxford). D'altra banda, Jucef ibn Waqar traduí el tractat I, literalment i fidel, l'any 1295 (ms. Munic, Bayerische Staatsbibliothek, 321). Hi ha encara algunes altres traduccions anònimes i fragmentàries, sobretot del tractat vint-i-vuitè. Finalment, l'any 1340 o 1350 Mossé Narboní (mestre Vidal Belshom de Perpinyà) féu una refosa del *Tasrif* d'Abulcasis en el llibre *Orah hayyim*.¹⁹

Hi ha diverses dades documentals de les quals hom pot deduir que el *Tasrif* d'Abulcasis en hebreu, llatí, occità i català gaudí d'una àmplia difusió en terres occitanocatalanes. El préstec d'un manuscrit hebreu d'aquesta obra i la possibilitat de treure'n una còpia fou objecte d'un contracte entre dos metges, signat a Marsella l'any 1316.²⁰ En el manuscrit de París, Bibliothèque Nationale, hebreu 893, en una llista compilada després de 1340, apareixen dues parts del *Tasrif* en hebreu, sota el títol de *Teòrica i Classificació de les malalties*,²¹ que són, amb tota probabilitat, els seus dos primers llibres. En una llista de cent cinquanta llibres hebreus, la major part dels quals de medicina, que forma part d'un inventari de llibres del metge mallorquí Leon, àlies *Jafudà*, Mosconi (mort poc abans de l'octubre de 1377) apareix «unum librum papireum cum cooperitis vermiliis vocatum *Atzarauhi*», que probablement és el *Tasrif*.²² Una versió

17. § 46.

18. Algun erudit (Sarton, per exemple) ha suggerit que aquest *Abraham Judaeus Tortuosensis* era fill de Semtov, tot i que Muntner ho ha desmentit. El mateix Semtov sembla insinuar que no té fills (§ 5) i hi ha, a més, altres dificultats cronològiques. Veg. SARTON, *Introduction*, vol. II/2, p. 1096.

19. Cf. STEINSCHNEIDER, *HÜ*, p. 746; M.-R. HAYOUN, *Moshe Narboni*, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1986, p. 26-27.

20. J. SHATZMILLER, «Livres médicaux et éducation médicale: À propos d'un contrat de Marseille en 1316», *Mediaeval Studies*, 42 (1980), p. 463-470.

21. D. KAUFMANN, «Une liste d'anciens livres hébreux conservée dans un manuscrit de Paris», *Revue des Études Juives* (París), 13 (1886), p. 303.

22. I. LEVI, «L'inventaire du mobilier et de la bibliothèque d'un médecin juif de Majorque au XVe siècle», *Revue des Études Juives* (París), 39 (1899), p. 259.

occitana d'aquesta obra apareix probablement en l'inventari del metge jueu d'Ais de Provença, Astruc de Sestiers, datat el 29 de juliol de 1439, sota el nom de *Lo compussori deurgia, Pràctica de Sorgia i Pràctica*.²³

Pel que sembla, el *Tasrif* fou també traduït al català, segons que es dedueix d'un document de Jaume II de 1313, en què paga mil sous barcelonesos a Jafudà, fill del difunt Astruc Bonsenyor, «pro traslatando et redigendo de arabico in romancio quodam libro scripto in arabico medicine vocato halçahahny». ²⁴ D'altra banda, en una reclamació de llibres entre metges jueus datada el 1381, apareix «item una pars Dalzaravi cum cohopena alba» i dues línies més avall: «item quidam liber vocatus Abreviamantum de Albucasi». ²⁵ En el primer cas es deu tractar de la versió hebrea del *Tasrif* d'Abulcasis, i en el segon cas d'una versió llatina abreujada del mateix llibre, versió abreujada que ja existia en àrab. ²⁶ D'altra banda, la part de la *Dietètica* del *Tasrif* va ser traduïda al català pel metge valencià Berenguer Eimeric (ca. 1290-1365), i del català al llatí sota el títol de *De cibariis infirmorum*. ²⁷

La traducció del *Tasrif* i els seus destinataris

A més de la producció —ja esmentada— de textos mèdics aljamiats hebraicoàrabs, ²⁸ l'activitat traductora coneguda de Semtov ben Issac es concreta, segons Steinschneider i Sarton, en quatre obres, una de filosofia natural i tres de medicina, totes quatre traduïdes de l'àrab a l'hebreu: el comentari mitjà d'Abū-l-Wālid Muḥammad ibn Rušd (Averrois) sobre el llibre *De anima* d'Aristòtil; el

23. D. IANCU-AGOU, «L'inventaire de la bibliothèque et du mobilier d'un médecin juif d'Aix-en-Provence au milieu du XVe siècle», *Revue des Études Juives* (París), 134 (1975), p. 51-52, ítems 120, 130 i 171. Aquesta traducció occitana ha estat editada en temps recents: *La Chirurgie d'Albucasis ou Albucasin: Texte occitan du XVme siècle*, a cura de Jean Grimaud, revisada per Robert Lafont, Montpellier, Centre d'Études Occitanes, 1985.

24. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, 2 v., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1918-1921, vol. 2, p. 22, doc. 29. Cardoner i Planas diu que es tracta del *Tasrif*. Veg. A. CARDONER PLANAS, «Nuevos datos acerca de Jafuda Bonsenyor», *Sefarad* (Madrid), 4 (1944), p. 291.

25. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. 2, p. 246-247, doc. 252.

26. M. STEINSHNEIDER, *HÜ*, p. 740, nota 558.

27. Ms. Viena, National Bibliothek, núm. 5434, f. 283-324. Cf. L. GARCIA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, València, 1988, p. 92, nota 163; J. VERNET, *La cultura hispanoàrabe en Oriente y Occidente*, Barcelona, 1978, p. 161.

28. § 1.

ja esmentat *Tasrif* d'Abulcasis, traduït entre els anys 1254 i 1258, i revisat el 1261; el *Kitāb al-Manṣūri* d'Abū Bakr Muhammad ibn Zakariyya al-Rāzī —més conegut entre els llatins com a *Ad regem Mansorem libri X* de Razés—, traduït l'any 1264; i els *Aphorismi* hipocràtics juntament amb el seu comentari per Palladios el Iatrosofista, que traduí l'any 1267, una part a Marsella i l'altra a Tarascó.²⁹ Aquesta activitat traductora fa palesa la creixent maduresa i difusió social que l'hebreu experimentà al llarg del segle XIII com a llengua de comunicació científica, més enllà dels seus usos religiosos tradicionals. Al mateix temps, però, sembla raonable interpretar-la també com una resposta a la progressiva pèrdua de coneixement de l'àrab per part de les elits intel·lectuals de les comunitats hebrees de la Mediterrània llatina, que es produí al llarg de la segona meitat del segle XIII i primera del XIV.³⁰

Semtov posà a la seva traducció completa del *Tasrif* el títol de *Sefer ha-Šimūš* o *Llibre de la Pràctica*, «per l'ús abundant que en fan els metges» i la dirigeix primàriament als estudiants de medicina i als que practiquen aquest art en el si de les comunitats hebrees. El *Tasrif* d'Abulcasis és presentat com una obra de medicina pràctica que «conté tot el que cal saber en l'art de la medicina» i on es pot trobar «per a cada cas tot el que ofereixen els llibres profunds dels antics mestres, difícils d'entendre i de desentrellar, els avantatges dels quals no es poden obtenir sinó al cap de molt de temps, després de llarga perseverança i d'un considerable esforç».³¹ En destacar la importància fonamental dels dos primers llibres del *Tasrif*, per tal que el «principiant en aquesta art [la medicina]» entengui la resta de l'obra i en insistir en què «aquell qui els conegui com cal [els llibres I i II] trobarà fàcil accés al que després estudiarà d'aquesta art, car se li obriran les portes de bat a bat», Semtov està, sense cap dubte, oferint la seva traducció als estudiants de medicina de les comunitats jueves de la Mediterrà-

29. M. STEINSCHNEIDER, *HÜ*, p. 725-726, 742-748; SARTON, *Introduction*, núm. 2, vol. II/2, 846; vol. 1, p. 392-393.

30. Sobre el creixent desconeixement de l'àrab en el si de les comunitats hebrees mediterrànies, veg. L. GARCÍA BALLESTER, L. FERRE i E. FELIU, «Jewish appreciation of fourteenth-century scholastic medicine», *Osiris*, 2a sèrie, 6 (1990), p. 85-117, especialment les p. 88-92. A la segona meitat del segle XIII, Jucef ben Açac ben al-Fawal, d'Oscà, en el pròleg amb què encapçalà la seva traducció de l'ordre *Moed* del *Comentari sobre la Misnà*, de Maimònides, de l'àrab a l'hebreu, explica que els delegats de la comunitat jueva de Roma que la hi havien encomanat havien passat per Barcelona per visitar el mestre eminent Salomó ben Adret abans de fer cap al regne d'Aragó. Entre els detalls que Jucef ben Açac reporta d'aquesta entrevista, hi ha els mots de Salomó ben Adret afirmant categòricament que en aquells temps ja ningú no estudiava la llengua àrab a Barcelona.

31. § 3.

nia llatina com una eina de formació professional en el marc d'un model d'aprenentatge obert.³² Tanmateix, en afirmar que «hi ha molts jueus importants que es deleixen per conèixer-la [l'art de la medicina]» i en subratllar que el *Taš-rīf* pot ser útil «als individus i a les comunitats, als savis i als necis, en tot temps i en tot moment»,³³ Semtov adreça potencialment la versió hebrea del *Taš-rīf* també a un públic no professional i al conjunt de les comunitats jueves, no sols com a instrument per a satisfer la curiositat intel·lectual de les elits, sinó també com a eina d'autoajuda sanitària al servei de rics i pobres, de «reis i nobles» i de «gent humil o que passa fretura», alhora que reflecteix el model dual d'assistència sanitària propi de les comunitats jueves medievals —com també de les cristianes— i la seva fidelitat al precepte bíblic de ser misericordiós amb els fre-turosos.³⁴

A l'inici del pròleg, Semtov declara expressament que ha volgut defugir la traducció mot a mot, mètode que desqualifica obertament tot basant-se en una cita textual —bé que sense esmentar-ne l'autor— procedent d'una carta que Maimònides adreça l'any 1199 a Samuel ibn Tibon d'Arle, en què li aconsellava com traduir de l'original àrab a l'hebreu la seva *Guia dels Perplexos*.³⁵ Semtov afirma haver optat, contra el criteri d'altres traductors anteriors, per una traducció *ad sensum* «per tal de fer més bella o més entenedora la traducció sense contradir el sentit del text que traduïa, tot i les variants que altres exemplars oferien en alguns punts»; la qual cosa suggereix que el seu treball es basava en diversos manuscrits.³⁶ Davant el treball d'altres traductors d'obres mèdiques de l'àrab a l'hebreu, Semtov es manifesta també crític pel que fa a llur suposada ingratitude envers el treball dels seus predecessors en aquesta tasca, que no solien reconèixer explícitament. Semtov els acusa no sols de desqualificar injustament la feina d'aquells predecessors com a «incorrecta i defectuosa», ans també d'aprofitar-se'n tot ocultant l'autoria de treballs previs imprescindibles.³⁷ El traductor hi fa menció expressa del deute intel·lectual que té envers els escrits talmúdics, on situa la font del vocabulari medicotècnic («els noms dels membres del cos, de les malalties, de les herbes, de les plantes, dels medicaments i d'altres

32. § 46 i 47.

33. § 3 i 13.

34. § 13, 14 i 27.

35. Sobre aquest *topos* i els diferents requisits que es plantejaven els traductors hebreus medievals, veg. L. GARCÍA BALLESTER, L. FERRE i E. FELIU, «Jewish appreciation», p. 92-93; Maimònides, *De la «Guia dels perplexos» i altres escrits*, Barcelona, 1986, p. 32.

36. § 4 i 7.

37. § 6.

d'aquesta mena») que no apareixen en la Bíblia.³⁸ També assenyala que aquelles paraules tècniques («malaltia, membre del cos, medicament, bèstia, animal, peix, rèptil o insecte») de les quals desconeixia l'equivalent en hebreu o en la llengua vulgar (provençal) les havia deixades escrites en l'original àrab; iniciativa que estima oportú justificar recordant el cas dels traductors nestorians i musulmans que traduïren l'antic llegat grec i persà a l'àrab.³⁹ Semtov troba necessari de justificar el limitat coneixement de l'hebreu que tenen els jueus i, consegüentment, llur dependència del saber i de les llengües dels gentils «a causa de la llargada de l'exili», ja que — li sembla obvi— «el savi Salomó, la pau sia amb ell, sobrepujava tots els altres homes de la seva generació en saviesa, tant en coneixement de la Torà com en ciències naturals»⁴⁰ i bé devia conèixer tota la terminologia que aquest saber comporta. La insistència per part de Semtov sobre la vastitud i superioritat de la saviesa del rei Salomó, i sobre la inspiració divina d'aquesta saviesa, i la seva visió antropocèntrica del món subllunar l'arregleren més aviat amb el pensament tradicionalista de rabí Mossé ben Nahman que no pas amb el d'Abraham ibn Ezra i Maimònides,⁴¹ que representen, respectivament, la influència neoplatònica i aristotèlica en el judaisme.

El metge perfecte segons Semtov ben Issac

Semtov qualifica l'art de la medicina de «la més insigne i excellent de totes les arts» tot subratllant que al «metge perfecte i expert ningú no li pot prendre la riquesa, que és la seva saviesa», i manifesta que la pietat i l'interès pel proïsme del metge són comparables als de «qui vesteix els pobres o els dona bones menes».⁴² Aquesta declaració de principis li serveix de preàmbul per a introduir, des de l'autoritat que li confereixen vint anys d'exercici professional, tot un seguit de consideracions referides a la formació i a la pràctica de la medicina, des d'aquelles que són de caràcter epistemològic fins a les inscrites dins de l'àmbit de l'ètica i l'etiqueta mèdiques.

A Semtov no li sembla pas superflu d'assenyalar d'antuvi la conveniència

38. *Ibidem*.

39. § 9 i 11.

40. *Ibidem*. Veg. els comentaris que fa Profiat Duran sobre aquest tema en el c. VII de la seva gramàtica hebrea, en: E. FELIU, «Quatre notes esparses sobre el judaisme medieval», *Tamid*, 2 (1998-1999), p. 99-101.

41. § 10.

42. § 26 i 27.

«que el metge sàpiga escriure i comptar» i que tingui facilitat de comprensió.⁴³ Tampoc no deixa de banda l'explicitació de l'ensenyament reglat del trívium i del quadrívium —les *artes liberales* de l'educació de les elits a la Roma antiga, que es difongueren a l'Europa medieval llatina— com a ingredients propedèutics essencials per a la formació del futur metge en llur seqüència habitual: primerament, la lògica —integrant del trívium, juntament amb la gramàtica i la retòrica—, perquè «enseny a raonar d'una manera equilibrada i porta profit en totes les altres ciències»; després les quatre disciplines del quadrívium —l'aritmètica, la geometria, la música i l'astronomia—, a cadascuna de les quals Semtov assigna un paper rellevant i específic en la formació del metge. D'una banda, estima que l'aritmètica «és profitosa a totes les altres arts i ciències» i que la geometria permet al metge de conèixer «la figura dels moviments» i, consegüentment, saber, per exemple, que «l'úlcer a rodona és difícil de guarir; la triangular, en canvi, fàcil». De l'altra, Semtov subratlla la importància de l'astrologia com a saber pràctic derivat dels coneixements astronòmics, en l'elecció del «moment més favorable per a administrar purgants, que serà aquell en què s'esdevé la conjunció de la Lluna amb les constel·lacions dominants de figura apropiada»; cosa de cap manera sorprenent ja que l'astrologia mèdica fou un ingredient essencial de la medicina galènica baixmedieval i gaudí d'un bon predicament entre els metges àrabs i jueus. Resulta, en canvi, un xic sorprenent —tot i que molt raonable en el marc d'un sistema mèdic com el galènic, pel qual l'exploració del pols i de les orines constituïen la base de la semiologia— que Semtov subratlli la importància d'avesar els dits a tocar instruments de corda per tal que el metge s'entreni en la presa del pols i la palpació de les venes, més enllà de la tradicional assignació a la música del paper d'eina preventiva i terapèutica contra la tristesa, que era, en el marc de les passions de l'ànima, la sisena *cosa no natural*.⁴⁴

L'estudi de les obres de les autoritats, l'aprenentatge «en llocs de bona anomenada» i al costat de «metges eminents», i la mateixa pràctica clínica constitueixen els tres pilars fonamentals per a esdevenir un bon metge.⁴⁵ Aquest, segons Semtov, s'esforçarà en la seva pràctica professional a guarir els mals i a restablir la salut dels malalts, mitjançant la «indagació intel·lectual», les «experiències clíniques» i «l'examen dels malalts».⁴⁶ Semtov insisteix a desqualificar severament, tant des del punt de vista intel·lectual (es comporta «talment com el

43. § 36.

44. § 44 i 45.

45. § 28 i 29.

46. § 47.

qui entra en un desert sense conèixer veritablement el camí que duu on vol anar») com des del moral («comet una transgressió i una maldat»), el metge que ignora els fonaments de la seva art.⁴⁷

En subratllar el caràcter imprescindible de l'estudi teòric en la formació del metge, Semtov vol deixar clar el seu rebuig intel·lectual i moral de l'empirisme; en citar explícitament el primer aforisme hipocràtic (*Ars longa, vita brevis*), vol explicitar la seva identificació amb la tradició mèdica hipocràtica.⁴⁸ Semtov subratlla la necessitat que el futur metge estudiï els llibres de medicina en un ordre precís. En assenyalar que el *Llibre dels elements* d'Isaac Israelí ha de constituir la primera de totes les seves lectures, torna a marcar el camí d'una pràctica mèdica fermament arrelada en la filosofia natural aristotèlica i en la tradició hipocraticogalènica. En efecte, segons el seu parer, dels elements deriven totes les substàncies o coses engendrades i, consegüentment, de llur coneixement «el metge pervindrà a la coneixença de la natura del cos de l'home, de la cosa que li és natural i de la cosa que no li és natural, i a determinar la cosa natural per a mantenir-la de la manera més escaient, i la cosa no natural per a eliminar-la i apartar-la, i restablir la salut en la mateixa proporció que surt de la natura, fins que amb coneixement de l'art i amb diligència faci tornar la salut a allò que era». Semtov s'estén en les seves consideracions sobre els diferents components del cos (humors, parts consemblants, membres instrumentals), i sobre la generació dels humors a partir dels aliments i d'aquests «per temperament» dels quatre elements (terra, aigua, aire i foc), els quals, insisteix, són a l'origen de tot.⁴⁹ Hom pot inferir que, d'acord amb Semtov, el *Tasrif* i, molt en particular, els seus dos primers llibres serien les lectures següents en la seqüència natural d'obres que haurien d'estudiar els futurs metges, i que «els llibres d'Hipòcrates, Galè i d'altres savis» constituïrien les fonts d'estudi ulteriors per a tots aquells que desitgin augmentar llurs «coneixences [en la ciència de la medicina] i d'entendre-la més a fons i cercar-ne les demostracions». Molt curós dels aspectes pedagògics, Semtov aconsella al futur metge «que n'estudiï allò que tenen de profitós i que fugi de les disputes que contenen» —un consell molt adient pel que fa, per exemple, a l'àmplia i complexa obra de Galè.⁵⁰

Entre les qualitats intel·lectuals que ha de reunir el metge perfecte, Semtov subratlla de manera molt especial la importància de la memòria. Recorda que l'estudi dels llibres de medicina ajudarà a desenvolupar-la durant «el temps de

47. § 41 i 42.

48. § 28 i 29.

49. § 41, 42 i 43.

50. § 50.

la infantesa i de la juventut», quan la «capacitat de memoritzar» és més gran; i que la memòria s'ha d'exercitar continuadament per tal de mantenir-la i estar en disposició d'atendre els malalts fins i tot sense necessitat de recórrer a aquests llibres, en el cas que «alguna desgràcia» impedís de consultar-los. Semtov porta a col·lació el cas —molt estès en les comunitats jueves d'aleshores— dels guaridors formats en la via de la tradició, les actuacions pràctiques del quals es basen en la memorització dels coneixements que han rebut per transmissió oral.⁵¹

Quant als hàbits que han de desenvolupar els qui aspiren a esdevenir bons metges, Semtov emfatitza la necessitat de freqüentar els hospitals i d'altres llocs «on hi ha molts malalts» per tal d'adquirir entrenament pràctic. Insisteix que han d'examinar els malalts i que han de contrastar les opinions sobre el «tractament mèdic de llurs afeccions amb metges experts i eminents». A partir dels «accidents» que vegi en els malalts, l'estudiant recordarà «el que aprengué en els llibres de medicina sobre aquestes afeccions» i sobre el tractament més escaient. Actuant d'aquesta manera —assegura Semtov—, el metge es guanyarà la confiança dels pacients i el prestigi professional, i en traurà «un profit i una remuneració amb l'ajuda de Déu».⁵² El fet que Semtov esmenti de manera aljamiada els hospitals pel seu nom català (*espitals*) i àrab (*marastanat*),⁵³ i els defineixi com «les cases que els reis basteixen perquè s'hi apleguin els malalts» sembla reflectir més aviat les seves experiències viatgeres com a comerciant per l'Orient Mitjà que no pas les pròpies de la seva pràctica mèdica a Provença. En efecte, els hospitals que els emperadors bizantins (des del segle IV) i els prínceps musulmans (a partir del segle VIII) crearen en llurs dominis precediren d'uns quants segles els promoguts pels monarques de la cristiandat llatina a partir del segle XIV, els quals aparentment s'inspiraren en els primers, tot i que els monestirs altomedievals cristians ja comptaven preceptivament amb infermeries per als monjos malalts i amb hostals d'acollida de pobres i pelegrins des dels inicis del moviment monàstic. L'hospital com a institució s'estengué àmpliament per les ciutats europees a partir del segle XII.⁵⁴

Un cop definit quin és, des d'un punt de vista epistemològic, el camí de per-

51. § 39.

52. § 40.

53. Ambdós mots escrits amb lletres hebrees en el text de Semtov.

54. § 40. Per a una recent i valuosa obra de síntesi sobre la història dels hospitals, veg. G. B. RISSE, *Mending bodies, saving souls. A history of Hospitals*, Nova York-Oxford, Oxford University Press, especialment les p. 69-229. Cf. també: S. D. GOITEIN, «The medical profession in the light of the Cairo Geniza documents», *Hebrew Union College Annual*, 34 (1963), p. 177-194.

fecció del futur metge, Semtov hi afegeix tot de consideracions de moral professional, insistint en la dedicació a l'estudi («el treball per damunt del descans») i en l'esperit de sacrifici («el plaer de la ciència per damunt de tot altre plaer») com a requisits essencials per a qualsevol que aspiri a dominar l'art de la medicina.⁵⁵ En aquest punt, la *Guia dels perplexos* de Maimònides, amb la seva peculiar insistència, d'arrels aristotèliques,⁵⁶ en la templança, esdevé —una vegada més sense esmentar-la— una de les seves fonts bàsiques d'autoritat:

[...] el metge més eminent és aquell que tria el camí dret i la veritat, que obra amb dretura en tots els seus actes, que menysprea la riquesa en la saviesa, que es lleva del cor plaers mundans i concupiscència, car si essent intel·ligent i savi, és mogut per la concupiscència, la seva saviesa no és completa. El principi de la saviesa és de no lliurar-se als desigs carnals, si no és per tal de mantenir la salut del cos; tot el que la intel·ligència i la dretura ensenyen a l'home és que no es deixi seduir per la riquesa ni captivar pels plaers que comporta.⁵⁷

La moral mèdica de Semtov, però, beu sobretot d'unes altres dues fonts: del jurament hipocràtic i de la tradició bíblica, és a dir, de la Torà. En efecte, d'acord amb els preceptes hipocràtics, Semtov insisteix, d'una banda, a viure honradament, practicar la justícia, ser discret i saber guardar un secret, no prescriure cap metzina mortal ni abortiva, i estar disposat a ensenyar l'art de la medicina de manera gratuïta a tots aquells qui vulguin aprendre-la i en siguin dignes.⁵⁸ I, de l'altra, subratlla la importància de ser fidel, humil, just, honrat, generós, misericordiós i temerós de Déu, tot fent el bé i fugint del mal. Sense renunciar als honoraris com a justa recompensa per les actuacions professionals, Semtov adverteix contra la cobdícia, al·ludint a una famosa màxima rabínica en dir que no és digne d'exercir l'art de la medicina «sinó aquell qui és ric perquè s'accontenta amb el que té» i insta els metges a no «negligir la recerca i la investigació sobre les malalties lletges i repulsives, ni deixar d'atendre el crit del pobre i de l'indigent, de qui no es pot esperar cap guany [material]». Encara més, Semtov insisteix que, a aquests malalts, el metge els ha de donar «les seves pròpies medicines» i si això no és possible, almenys els ha de dir què necessiten, i els ha

55. § 29, 30 i 31.

56. Veg. A. J. Heschel, *Maimónides*, Barcelona, Muchnik Editores, 1995, p. 270; Maimònides, *De la «Guia dels perplexos»*, p. 158.

57. § 34.

58. § 35, 36 i 37. Veg. el contingut del jurament hipocràtic en: É. LITTRÉ (ed.), *Oeuvres d'Hippocrate*, 10 v., París, 1844 (reimpressió: Amsterdam, 1978), vol. 4, p. 628-633.

d'honorar, visitant-los «nit i dia, si pateixen malalties greus, fins que estiguin guarits, perquè la malaltia greu pot canviar bruscamment per bé o per mal». Finalment, conclou amb un cant a la misericòrdia i pietat envers el proïme, en què les referències a diferents passatges bíblics es barregen amb alguna al·lusió cabalística com ara quan parla del «tresor de les ànimes» i l'identifica amb la misericòrdia.⁵⁹ De nou, Semtov insta el metge temerós de Déu a tenir present que «tota pena i tot treball que enduri en l'exercici d'aquesta art i en actes de caritat» és retre culte al Creador, i desqualifica com a actes de rebellia i de deslleialtat envers Déu tant les manifestacions de feblesa dels guaridors com la manca de reconeixement del caràcter eminent de la medicina i de destriament entre el metge expert i l'inexpert per part del comú de la gent.⁶⁰

Als preceptes netament morals ja comentats, Semtov n'hi afegeix d'altres referents a l'aspecte físic i a la personalitat del metge, que s'inscriuen més aviat dins l'àmbit de l'etiqueta mèdica, com ara ser modest i humil, no caminar tibant ni amb el coll estirat, ser plaent i agradable i no esdevenir irat, parlar amb la gent dolçament i tranquil·la, acollir tothom amb cara riallera, inspirar confiança i dir la veritat, i no beure vi a l'excés.⁶¹

Els errors en l'ús dels simples medicinals

No hi ha cap qüestió en la qual Semtov posi més èmfasi en aquest pròleg que en la dels errors en el reconeixement dels simples medicinals, que comunament es produeixen en la pràctica mèdica, així com els gravíssims perills en què poden incórrer els pacients de resultes d'aquest tipus de confusions.⁶² Com ja hem dit, segons el seu parer, cap guaridor no estava estalvi de cometre aquests errors, ni tan sols els metges cristians de formació racionalista en el marc del galenisme, alguns dels quals començaven, aleshores, a sortir de les facultats de medicina universitàries. Semtov no dubta a afirmar que els traficants, venedors i collidors d'herbes, llavors i arrels —és a dir, els especiers— en coneixen molt bé les virtuts i els efectes, més enllà de llur aspecte; un coneixement que es basa tant en l'experiència empírica («el creixement i la floració») com en la interpretació racionalista, fonamentada en la filosofia natural aristotèlica i en la tradició

59. § 35, 36, 47 i 49. Sobre la misericòrdia en la tradició jueva, cf. *Encyclopaedia Judaica*, Jerusalem, 1971, vol. 11, col. 1382-1383, s. *Mercy*.

60. § 48.

61. § 36, 37 i 38.

62. § 15-25.

mèdica hipocraticogalènica, de la natura d'aquests simples medicinals.⁶³ És per això que Semtov exculpa, en principi, el metge dels errors en l'ús de simples, que «a vegades prescriu de prendre tal herba o tal llavor, possiblement sense conèixer-les ell mateix», i atribueix tota la responsabilitat a l'especier, que «intencionadament o per error, li'n dóna una altra que és semblant, però que té virtuts i efectes contraproductius».⁶⁴

Quatre són les principals causes d'error en l'ús dels simples medicinals que Semtov esmenta: herbes diferents amb noms semblants en distintes llengües; herbes o llavors de les quals només una espècie és l'adequada des del punt de vista medicinal; canvis morfològics d'una mateixa herba per raó «de la varietat del lloc i del sistema de conreu», que fan pensar que es tracta d'espècies diferents; menes de llavors i d'arbres d'aspecte molt semblant tot i que molt diferents en les propietats; herbes malmeses o collides «quan encara no havien adquirit llur punt de maduresa i de virtut»; i herbes o llavors que han perdut l'eficàcia per a guarir a causa d'haver crescut en determinats llocs de la terra.⁶⁵

Els dos casos, ja esmentats, amb els quals dóna entened de les greus conseqüències que deriven sovint del desconeixement dels simples medicinals, el duen a fer una crida d'advertència contra els «venedors de llavors i herbes», contra els qui les cullen «sense ciència ni coneixença, sense vista ni bon ull!» i contra el metge que les recepta «sense conèixer-les i que no es pren esment de llur força ni encerca ni sotmet a prova llur efecte».⁶⁶ Paradoxalment, Semtov canta les excel·lències de l'experiència empírica personal com a via essencial per a reconèixer els simples medicinals, i per a saber i entendre «quina és llur virtut i llur forma», fins al punt d'afirmar que fou per això que Hipòcrates «no es va proposar mai d'escriure cap llibre sobre els medicaments simples».⁶⁷ Sempre extremament respectuós amb els preceptes religiosos jueus, cap al final de la seva enumeració de les principals fonts d'errors Semtov no pot deixar d'exclamar: «Si en el cas de la sembra d'espècies heterogènies, la Torà és molt estricta i ens obliga a conèixer les formes de les llavors, dels arbres i dels fruits, i a saber quins són permesos i quins són defesos de sembrar, quant més cal tenir tot això en compte quan es tracta de la vida humana!».⁶⁸

63. § 15.

64. § 16.

65. § 17, 18, 19, 20, 21 i 24.

66. § 24.

67. § 25.

68. § 21.

Traducció del pròleg de Semtov ben Issac, *el Tortosí*

[1] Després d'haver estudiat la ciència de la medicina segons la meua capacitat, m'hi vaig dedicar durant vint anys, tractant la majoria de les malalties de l'home que procedeixen del seu interior i així mateix els accidents, els mals i els dolors que li vénen de l'exterior, i transcrivint múltiples llibres de l'escriptura dels ismaelites a la nostra⁶⁹ per tal de beneficiar els estudiosos que coneixen la llengua aràbiga, però en desconeixen l'escriptura.

[2] Veient que els nostres germans d'aquestes terres⁷⁰ són lluny d'aquesta art, però sospiren per ella i truquen dia rere dia a les portes dels cristians i es posen en llurs mans, contravenint així, per necessitats del moment, a les admonicions dels nostres mestres, de beneïda memòria, que digueren: «No ens és permès de ser guarits per ells»,⁷¹

[3] i veient també que hi ha molts jueus importants que es deleixen per conèixer-la, Déu em donà ànim i m'encoratjà amb la seva bondat, perquè, malgrat els meus afers en les coses d'aquest món i en aquesta art, els traduís aquest llibre excellent de la llengua aràbiga a la llengua hebrea, amb la idea que així fos útil als qui no coneixen ni llur llengua ni llur escriptura. Aquest llibre conté tot el que cal saber en l'art de la medicina i s'anomena *Llibre de la pràctica*, per l'ús abundant que en fan els metges, o bé *Al-Zahrawi*. És una obra molt necessària sempre, en la qual hom troba per a cada cas tot el que ofereixen els llibres profunds dels antics mestres, difícils d'entendre i de desentrellar, els avantatges dels quals no es poden obtenir sinó al cap de molt de temps, després de llarga perseverança i d'un considerable esforç, ja que «la vida és breu, l'art és llarga».⁷²

[4] En la meua traducció no he pres el camí de certs traductors que m'han precedit, els quals traduïren mot a mot, sinó que, quan m'ha convingut, he amplificat el text o l'he reduït, l'he posposat o l'he preposat, l'he escurçat o l'he allargat, per tal de fer més bella o més entenedora la traducció sense contradir el sentit del text que traduïa, tot i les variants que altres exemplars oferien en alguns punts.

[5] En traduir aquest llibre, el meu pensament ha estat de dispensar tota la riquesa que, d'aquesta ciència, m'ha estat dispensada a mi i de transmetre-la als

69. A l'escriptura hebrea. És a dir, produïa textos aljamiats hebraicoàrabs.

70. La Provença.

71. TB *Avoda Zara 27b*.

72. Primer dels aforismes d'Hipòcrates. La forma hebrea d'aquesta frase: **החיים והמלאכה ארוכה קצרים**, és la que trobem també en el comentari de Maimònides sobre els aforismes d'Hipòcrates, traduït a l'hebreu per Samuel ibn Tibon. Vegeu la nota 125 de més avall.

qui tenen en cor d'apropar-se a aquesta art, i en fan un tresor útil i profitós, i una arma tant en la joventut com en la vellesa. Pel que fa a mi, em dic Semtov i tinc cinquanta-vuit anys en el moment de començar aquesta traducció en el primer dia del mes d'elul de l'any 5014⁷³ (per al qui se'n va sense fills, basti un record!)⁷⁴ i per més que sóc coneixedor de les meves mancances en ambdues llengües i que a un home com jo no li escau d'encalçar coses massa altes per a ell, la necessitat, tanmateix, m'ha dut i m'ha estret a fer-ho a causa de tanta gent que arreu m'ho demana instantment.

[6] Heus ací, doncs, que en emprendre la traducció d'aquest llibre, he cercat en els textos dels nostres mestres del Talmud, de beneïda memòria, els noms dels membres del cos, de les malalties, de les herbes, de les plantes, dels medicaments i d'altres d'aquesta mena que no apareixen en la Bíblia; he examinat les traduccions d'homes savis i intel·ligents, homes d'anomenada, experts en les dues llengües, és a dir, en l'àrab i en l'hebreu, que han traduït llibres pertanyents a aquesta ciència, i m'he adonat que d'altres vingueren darrere d'ells, modificaren la traducció i posaren llur nom en els llibres, tot eliminant-ne el d'aquells que havien estat els primers a descloure'n els secrets, perquè deien que llur traducció era incorrecta i defectuosa. Però ells no haurien pas sabut traduir moltes paraules difícils si abans no haguessin vist aquelles traduccions.

[7] He pensat que aquest cas també em pot passar a mi. Per això, conjuro pel nom gloriós⁷⁵ tots els qui consultaran aquest llibre que no esborrin ni modifiquin ni canviïn res d'aquesta meva traducció amb la intenció de fer-ne desaparèixer el meu nom. De fet, ja he dit que no he traduït mot a mot, car aquesta no és manera de traduir, sinó que «el qui tradueix d'una llengua convé que entengui primer el contingut de les paraules i després l'expliqui clarament, de tal manera que aquest contingut sigui entès en l'altra llengua. Però, per a això caldrà transposar l'ordre de les paraules, o fer-ne servir diverses per a explicar-ne una, o una per a explicar-ne diverses, i afegir-hi o treure'n coses perquè aquell contingut sigui entès. Qui, desitjant de traslladar un text d'una llengua a una altra vol fer-ho mot a mot o mantenint l'ordre de les paraules i de les frases, haurà de fer un esforç molt treballós i el resultat serà una traducció defectuosa en extrem».⁷⁶

73. El dia 16 d'agost de 1254.

74. Desconeixem la procedència d'aquesta eulògia (si és que en té cap), que sembla alludir a circumstàncies familiars de Semtov. Potser no tenia cap fill.

75. El tetragrama.

76. Bé que l'autor no ho diu, es tracta d'un text de Maimònides: la lletra que adreçà a Samuel ibn Tibon l'any 1199, quan aquest li comunicà que volia traduir la *Guia dels Perplexos*. Cf. Maimònides, *De la «Guia dels perplexos» i altres escrits*, Barcelona, 1986, p. 32.

[8] Que el lector d'aquesta traducció no em blasmï per haver traslladat qüestions i descripcions relatives a l'ajustament carnal, als aliments⁷⁷ vedats o a coses semblants. No he gosat eliminar del llibre res d'allò que fou necessari d'escriure-hi. Si algú em retreu d'haver trobat en aquesta traducció qualche error comès per inadvertència o d'haver emprat, per descurança, un estil de llengua feixuc o mancat de gales retòriques, que pensi, en justificació meva, que en aquesta traducció no m'he proposat pas de seguir les normes de la poesia ni de la retòrica, ans només que fos útil en la lluita contra la malaltia, mirant d'alçar un mur entre aquesta i la salut; i que em jutgi benignament, car la meva ferma voluntat ha estat d'afavorir els qui llegiran el llibre; i la intenció del meu cor i del meu esperit, d'encaminar-los dretament cap a aquesta art. És bo que tot-hom qui fa un treball n'obtingui una satisfacció, llevat que la seva intenció sigui de causar perjudici. Prego, doncs, al lector que sigui benvolent amb aquest llibre i que no se'n malfiï ni el faci objecte d'escarn. Si hi troba alguna errada, que l'esmeni després de sospesar-ho tot molt bé, segons li dicti la seva intel·ligència i comprensió. Déu li ho recompensarà.

[9] Tota malaltia, de la qual sabia el nom en la llengua de la Bíblia o en la llengua dels nostres mestres del Talmud, de beneïda memòria, o en la llengua vulgar, l'he escrita en una d'aquestes llengües. Però tota malaltia, membre del cos, medicament, bèstia, animal, peix, rèptil o insecte,⁷⁸ dels quals desconeixia el nom en alguna d'aquestes llengües, els he deixats en sarraïnesc,⁷⁹ perquè el cas és que avui no coneixem la nostra llengua, que ha estat negligida entre nosaltres a causa de la llargada de l'exili.⁸⁰ També ho feren així els traductors cristians i musulmans⁸¹ amb moltes paraules gregues i persanes que trobaren en els llibres de medicina en traslladar-los a la llengua aràbiga. Quan [el traductor] topà amb dificultats a l'hora de traduir nombrosos noms que no coneixia, els deixà en grec o persà, tal com els havia trobats. És en aquestes llengües i en aquests llibres que hom troba l'art i la ciència de la medicina d'ençà que els israelites foren expulsats de llur terra. El savi Salomó, la pau sia amb ell, sobrepujava tots els altres homes de la seva generació en saviesa, tant en coneixement de la Torà com en ciències naturals, com diu l'Escltura, pel que fa al coneixement de la Torà: *Era més savi que ningú, més que Etan, l'ezrahita, que Heman, que Calcol i que Dardà, fills de*

77. Llegim *mā'āḳālōt* com en el ms. Bodl. 2118, i no pas *m'ālā' kōt*, 'oficis', que apareix en el ms. de Munic utilitzat per Muntner.

78. Categories d'animals que apareixen en el primer capítol del Gènesi.

79. Traduïm per *sarraïnesc* quan l'àrab és anomenat, com aquí, *llengua d'Agar*.

80. Tema recurrent en la literatura hebrea medieval.

81. Literalment: «els traductors d'Edom i d'Ismael».

Mahol (1R 5,11).⁸² Tots aquests foren grans savis, fills de Judà, i mestres en la ciència de la Torà, però Salomó fou més savi que tots ells.

[10] Pel que fa a les ciències naturals, diu l'Escriptura: *La saviesa de Salomó era més gran que la saviesa de tots els fills d'Orient i que tota la saviesa d'Egipte* (1R 5,10), que és la saviesa de les coses naturals, de les plantes i dels animals, segons que és escrit: *[Salomó] parlà dels arbres, des del cedre del Líban fins a l'hisop que brosta a les parets. I parlà de les bèsties, dels ocells, dels rèptils i dels peixos* (1R 5,13). Després diu l'Escriptura: *De tots els pobles venien a escoltar la saviesa de Salomó* (1R 5,14). És evident que els feia sabedors de les característiques dels arbres i de les herbes, de llurs virtuts i de llurs defectes, del temps d'arrencar-les i del temps de plantar-les o de collir-les. També els deia quines eren les característiques de les bèsties, dels ocells, dels rèptils, dels insectes i dels peixos. Tot això demostra que posseïa una força divina per a dir-nos que totes les coses que existeixen sota l'esfera de la Lluna⁸³ potser no existeixen sinó per necessitat de l'home,⁸⁴ com ara les diverses menes d'animals, que li serveixen d'aliment, el bestiar gros i petit, i d'altres de semblants; o les que li fan altres serveis, com ara l'ase, que li porta les càrregues que ell no pot dur, i el cavall que munta per anar lluny en poc de temps. I semblantment els arbres, alguns dels quals li serveixen d'aliment o li guareixen les malalties, cosa que també passa amb les herbes i totes les altres coses que hem esmentat.

[11] En aquest llibre⁸⁵ hi ha un cataplasma que duu el seu nom⁸⁶ i que es trobava gravat, ensems amb altres receptes de medicaments, damunt la paret del seu palau en una placa de marbre blanc. Després, les generacions posteriors aplicaren la majoria d'aquestes receptes i jo mateix n'he aplicades entre els cristians, ací a Marsella, més que no n'he trobat prescrites en aquest llibre que he traduït. Encara avui hi ha en els llibres que els cristians han traduït nombrosos mots en llengua grega i persana, l'equivalència dels quals no sabien en llur llengua. Vosaltres, fills meus, potser trobareu un mestre de debò que us dirà el que

82. Cf. E. FELIU, «La controvèrsia sobre l'estudi de la filosofia en les comunitats jueves occitanocatalanes a la primeria del segle XIV», *Tamid*, 1 (1997), p. 113, nota 243.

83. El món sublunar, la Terra.

84. «Déu creà totes les criatures inferiors perquè l'home en gaudís i les utilitzés. La creació dels animals i les plantes, que no coneixen llur Creador, no té per a nosaltres més sentit que aquest», afirma Mossé ben Nahman en el sermó sobre les excel·lències de la Torà. Abraham ibn Ezra i Maimònides pensaven ben altrament. Cf. MOSSÉ BEN NAHMAN, *El llibre de la Redempció i altres escrits*, Barcelona, 1993, p. 104, nota 12.

85. En el llibre d'Al-Zahrawī.

86. El nom de Salomó. Cf. STEINSCHNEIDER, *Heb. Über.*, p. 743, n. 580b.

jo no he sabut. Escriuré, doncs, els noms de les malalties en sarrainesc per tal de donar-ne coneixement a qui desitgi saber-los en aquesta llengua i en hebreu; i la major part dels noms dels medicaments i de les herbes, en la llengua vulgar que parla gairebé tothom en aquestes terres,⁸⁷ car els noms de drogues i d'herbes canvien segons la llengua i el país.

[12] En el capítol XXIX, compondré una llista dels noms d'arrels i d'herbes en la llengua de la Bíblia i en la dels nostres mestres del Talmud, de beneïda memòria, segons la interpretació unànime de la majoria dels comentadors, i en la llengua vulgar i en sarrainesc, per ordre alfabètic.

[13] Aquest llibre pot ser útil als individus i a les comunitats, als savis i als necis, en tot temps i en tot moment, puix que tracta dels millors medicaments, utilitzats i provats fins al dia d'avui, bons per a reis i nobles, i fàcils de receptar a gent humil o que passa fretura.

[14] Si [el malalt] és pobre o té pocs recursos, el llibre li oferirà per al moment en què no hi ha cap metge, receptes adients, com ara emplastres per a les tumefaccions o les pústules, i cataplasmes per a les úlceres, dietes, medicaments, unguents, olis subtils, fumigacions i altres coses d'aquest estil, amb medicaments que no són gens perillosos d'utilitzar. El ric que ha estat especialment afavorit per Déu podrà trobar en aquest llibre coses valuoses, car l'art hi és més elaborada pel que fa als aspectes més difícils i a la guarició de malalties de la manera més directa i més correcta, amb l'ajut de Déu.

[15] Cal que el metge es guardi de cometre els errors i les equivocacions a què els humans estem subjectes en qüestió de llavors i d'herbes que són semblants. S'assemblen en l'aspecte, però llurs virtuts i efectes són diferents per dues causes: l'una relacionada amb el creixement i la floració; l'altra, amb la sequedat i l'element.⁸⁸ Aquestes dues coses són ben conegudes dels qui trafiquen i venen llavors i herbes,⁸⁹ i dels qui les cullen.

[16] L'error que hom comet és degut als venedors d'herbes, de llavors i d'arrels, car el metge a vegades prescriu de prendre tal herba o tal llavor, possiblement sense conèixer-les ell mateix, i el venedor, intencionadament o per error, li'n dóna una altra que és semblant, però que té virtuts i efectes contraproductius. Sapiguen que aquest error provoca grans mals i un terrible empitjorament del malalt.

[17] Molta gent s'ha equivocat i ha fet que d'altres s'equivoquessin amb rela-

87. És a dir, el provençal.

88. Šoreš.

89. En català eren anomenats *especiers*, però deixem la traducció literal dels mots hebreus perquè són més expressius.

ció als noms d'herbes, de llavors i d'arrels en alguns països, com en el cas de les quatre menes d'herbes que tenen 'cinc fulles'. Els filòsofs persans anomenen una d'aquestes herbes *fanjankhust*,⁹⁰ que vol dir 'cinc fulles', mentre que els cristians l'anomenen *pentaphyllon*, que també vol dir 'cinc fulles', i ací és on s'equivoquen molts metges, car alguns han dit que *fanjankhust* és un arbre d'olor, alt de l'alçària d'un home o més, tan alt que pot aixoplugar un home, els fruits del qual són anomenats *agnus castus*⁹¹ pels cristians.

[18] El *pentaphyllon* és una herba que no té tija, ans només cinc fulles que creixen de la terra. Alguns neguen que sigui l'arbre esmentat i afirmen que es tracta d'una herba que té el poder d'apaivagar completament el desig de l'ajustament carnal, tot insistint que el *pentaphyllon* és una planta que té tija.

[19] Referint-se a la morella negra,⁹² he vist que mestre Moisès [ben Maimon] ens prevé específicament contra l'error de collir l'espècie equivocada. Molts metges prescriuen de collir una de les menes de morella negra per a les malalties dels membres interiors. N'hi ha una que té els fruits negres; però molts la manipulen quan encara és tendra, tot i que els fruits no esdevenen negres fins que s'assequen. Si hom s'equivoca, la ingestió del suc provoca un gran ofec, singlot, mareig, eructes i vòmits de sang. Maimònides també tracta d'aquest tema en el *Llibre de les llavors*: «Hi ha algunes menes de llavors que bo i restant la mateixa llavor, prenen formes diferents, a causa de la varietat del lloc i del sistema de conreu, fins a un punt que la mateixa espècie pot semblar que són dues de diferents.»⁹³

[20] «I al contrari, a vegades passa que dues menes de llavor diferents són tan semblants que diríeu que és una de sola [...], com ara l'enciam⁹⁴ i l'enciam

90. Forma arabitzada del persa *panğ-angūšt*, 'que té cinc dits'. És la verbenàcia *Vitex agnus castus*, anomenada en català, entre molts altres noms *aloc*. Cf. F. ROSNER, *Moses Maimonides' glossary of drug names*, Haifa, 1995, p. 238, que, a més de traduir a l'anglès l'edició hebrea del recull atribuït a Maimònides feta per S. Muntner, duu els comentaris que M. Meyerhof afegí a la seva edició i traducció francesa del text àrab, intitulada *Un glossaire de matière médicale de Maïmonide*, el Caire, 1940.

91. Cf. P. QUER, *Plantas medicinales*, Barcelona, 1992, p. 637-638 (planta 422).

92. En hebreu: ענב השועל, 'raïm de guineu'. És el *Solanum nigrum*, P. QUER, *ibídem*, p. 583; F. ROSNER, *ibídem*, p. 228. Cf. IBN WAFID, *El llibre de les medicines particulars*, ed. a cura de L. Faraudo de Saint-Germain, Barcelona, 1943, p. 113, que l'anomena *Enap atalap*, que significa en àrab el mateix que la forma hebrea damunt esmentada.

93. *Mišne Tora*, Llibre VII, c. 3, 1, llibre en el qual Maimònides comenta el tema de la sembra d'espècies heterogènies (TB *Kil'ayim*).

94. חזרת גינה, *Lactuca sativa*.

boscà,⁹⁵ la xicoira⁹⁶ i la xicoira boscana,⁹⁷ el porro⁹⁸ i el porradell,⁹⁹ el coriandre¹⁰⁰ i el coriandre boscà,¹⁰¹ la mostassa negra¹⁰² i la mostassa blanca,¹⁰³ el blat¹⁰⁴ i el jull,¹⁰⁵ l'ordi¹⁰⁶ i l'ordi palmell,¹⁰⁷ la favera¹⁰⁸ i el moreu,¹⁰⁹ el guixó¹¹⁰ i la guixa,¹¹¹ el cogombre¹¹² i el meló,¹¹³ la col verda¹¹⁴ i la col de cabdell,¹¹⁵ la blea¹¹⁶ i la xicoira,¹¹⁷ i d'altres.»¹¹⁸

[21] «El mateix cal dir d'altres llavors i arbres, que són espècies diferents, per més que les característiques naturals i les fulles dels uns s'assemblin moltíssim a les fulles i als fruits dels altres, fins a un punt que diríeu que són dues variants de la mateixa espècie.»¹¹⁹ Si en el cas de la sembra d'espècies heterogènies, la Torà és molt estricta i ens obliga a conèixer les formes de les llavors, dels arbres i dels fruits, i a saber quins són permesos i quins són defesos de sembrar, quant més cal tenir tot això en compte quan es tracta de la vida humana!

[22] Per causa d'una coneixença insuficient de les coses que he esmentat, s'esdevingué en aquesta ciutat el que explico tot seguit: Vingué ací a Marsella un neci i estult del nostre poble, que feia veure que era savi en medicina, tot i que la

-
95. חזרת גלים, *Lactuca scariola*.
 96. עולש גינה, *Cichorium intybus*.
 97. עולש שדה, *Cichorium pumilum* Jacq.
 98. כרישי גינה, *Allium porrum*.
 99. כרישי שדה, *Allium ampeloprasum*.
 100. כוסבר, *Coriandrum sativum*.
 101. כוסבר הבר, *Smyrniium connatum* Boiss.
 102. חרדל, *Brassica nigra* (Linn.) Koch.
 103. חרדל מצרי, lit.: 'mostassa egípcia', *Sinapis alba*.
 104. חיט, *Triticum*.
 105. זון, *Lolium temulentum*.
 106. שעורה, *Hordeum vulgare*.
 107. שבולת שועל, *Hordeum distichum*.
 108. פול, *Vicia faba*.
 109. ספיר, *Vicia narbonensis*.
 110. פורקדן, *Lathyrus cicera*.
 111. טפח, *Lathyrus sativus*.
 112. קשות, *Cucumis sativus*.
 113. מלפפון, *Cucumis melo*.
 114. כרוב, *Brassica oleracea* var. *acephala* DC.
 115. תרובתור, *Brassica oleracea* var. *capitata*.
 116. תרד, *Beta vulgaris* var. *cicla*.
 117. עולש, *Cichorium intybus*.
 118. *Mišne Tora*, Llibre VII, c. 3, 2-3.
 119. *Ibídem*, c. 3, 5.

saviesa era ben lluny d'ell i també qualsevol coneixença adquirida per tradició. Li portaren un malalt que jeia des de feia temps damunt un baiard afectat de tremolor, que és el dolor de les juntures, i ordenà, en la seva ignorància, que fessin bullir l'arrel d'una certa herba en llet i que li'n fessin beure el líquid. Aquest neci no sabia la força d'aquella herba ni el seu efecte, ni la seva propietat, ni el seu caràcter nociu o dolent. Per causa del dany que aquesta herba li produí, el malalt perdé el seny i la memòria, patí al·lucinacions, empallidí de la cara i dels ulls, se li carregà la llengua, sentia aspresa a la gola, li era difícil de parlar i de respirar, se li refredà tot el cos, li eixien fleuma i sutzesa de la boca sense que se n'adonés. Resumint, morí sobtadament aquella mateixa nit. El neci anà a visitar-lo de bon matí, com fan els metges, i el trobà dormint el son de la mort. Però ell digué als familiars i als veïns que aquesta era la manera d'actuar de l'herba, i que dormiria i es tornaria a despertar. I llavors s'amagà. A la vesprada, el cònsol féu fer una crida perquè es presentés davant seu sota pena de cent *š'qûqîn*,¹²⁰ però fugí de la ciutat el segon dia de la festa de Pasqua de l'any 5021.¹²¹ Si no hagués estat per la misericòrdia de Déu i perquè el cristià era un foraster, hauríem estat en un gran perill a causa d'ell. Per això el metge ha de saber aquestes coses i evitar-les, fugir de dubtes i portar sempre entre ulls allò que pot venir d'aquests casos mortífers.

[23] També en aquesta ciutat passà després un altre cas així. Un dels metges cristians de Montpeller, que tenia cura d'un distingit i ric mercader d'ultramar que frisava per anar-se'n, li donà per escrit la recepta d'un purgant. Entre els ingredients hi havia mitja dracma d'el·lèbor blanc.¹²² El mercader arribà, doncs, en aquesta ciutat de Marsella i donà la recepta a un dels metges cristians perquè li compongués la medicina. Aquest li administrà el purgant a entrada de nit, com estava prescrit. Però al cap d'unes hores el mercader començà a tenir vòmits i poc després morí ofegat, car, quan li vingué el vòmit, el medicament pujà de l'estómac fins a la gargamella i l'ofegà. A mi em dóna de parer que aquest fet es produí perquè els dos metges no coneixien prou bé la propietat¹²³ de les dues menes d'el·lèbor que existeixen. N'hi ha una mena que té la carn prima i no és de sabor agut ni provoca cap coïssor a la llengua. Aquesta és la mena que fa pujar mucositat i sutzesa a la boca, i estrangula. L'el·lèbor blanc que hom prescriu treu la bilis

120. Denominació hebrea medieval d'una moneda, l'equivalència de la qual no és gens clara. Cf., tanmateix, el dictamen I:200 de Salomó ben Adret en: E. FELIU, «Mots catalans en textos hebreus medievals: Els dictàmens de Salomó ben Adret», *Calls*, 3, p. 58.

121. A mitjan març de l'any 1261.

122. חרבתק לבן, *Veratrum album*. Cf. IBN WAFID, *El Llibre de les medicines particulars*, ed. a cura de L. Faraudo de Saint-Germain, Barcelona, 1943, p. 149.

123. סגולה = *proprietas*.

negra per dalt, convulsivament, fent-la vomitar per la boca mentre el negre la treu per baix, és a dir, la purga. El neci que va escriure la recepta havia d'haver indicat que calia administrar l'el·lèbor que treu la bilis negra per baix, en forma de purga, si volia que la bilis negra sortís per baix, és a dir, per l'anus. A manca de ciència i de coneixença de quin el·lèbor cal receptar i quin no, el metge ha de procurar evitar amb tota la seva força d'emprar-lo i ha de fugir-ne deliberadament.

[24] Així, doncs, no ens hem de refiar dels venedors de llavors i d'herbes, ni dels qui les cullen sense ciència ni coneixença, sense vista ni bon ull! Tot metge que recepta una arrel, una llavor o una herba sense conèixer-les i no es pren esment de llur força ni encerca ni sotmet a prova llur efecte, comet un error i una roïndat, car posa el malalt en perill i s'hi posa ell mateix. Hi ha herbes, llavors i arrels que s'assemblen les unes a les altres, com he assenyalat, i el venedor o el comprador es poden equivocar a causa de llurs formes semblants i poden donar l'una per l'altra. També pot passar que ja s'hagin malmès o que hagin estat col·lides quan encara no havien adquirit llur punt de maduresa i de virtut. O bé que la llavor o l'herba hagin crescut en determinats llocs de la terra, on aquells productes no tenen cap eficàcia per a guarir. Hi ha indrets en què les plantes són remeieres i altres en què no ho són. Pot esdevenir-se, doncs, d'haver collit i administrat les que no eren adequades,

[25] o que alguna arrel resulti introbable i hom en porti una de diferent tot dient que aquella és l'arrel que no es pot trobar. Per això, Hipòcrates no es va proposar mai d'escriure cap llibre sobre els medicaments simples, ans deixà que el qui desitgi ser veritablement entès en aquesta art n'adquireixi la coneixença, perquè ningú no ho serà, d'entès, llevat que els reconegui i sàpiga i entengui quina és llur virtut i llur forma.

[26] Res no és massa penós ni massa difícil en esguard del benefici que reporta aquesta art, la més insigne i excellent de totes les arts. Adquirir-la és adquirir una gran fortuna. Els mercaders arrisquen la vida i els béns per quelcom que és inferior, i fan tot el que és possible per tal d'augmentar la riquesa. Al metge perfecte i expert ningú no li pot prendre la riquesa, que és la seva saviesa. Arreu del món on vagi trobarà allò que necessita, i la seva activitat en el guariment de malalts tindrà sempre, pel nom gloriós de Déu, una recompensa.

[27] Considera quanta pietat i quant d'interès pel proïsme hi ha en qui allibera algú del seu mal, com ara del dolor produït per la hidropesia, que en la llengua dels ismaelites s'anomena *al-quliğā*¹²⁴ o d'altres dolors aguts i lancinants, i en qui vesteix els pobres o els dona bones menges.

124. Sota la grafia אַל קוּלִיגָא, 'al-quliğā', (o אַל קוּלִנְבָא en el ms. Bodl. 2118), s'amaga probablement el mot àrab اللقو لنج, que en textos mèdics medievals volia dir 'còlic'.

[28] No n'hi ha prou amb conèixer aquesta art només llegint-ne llibres, sinó que cal que el metge aprengui a guarir els malalts en llocs de bona anomenada i que s'instrueixi en la manera de guarir-los davant de metges eminents. El qui llegí llibres de medicina i escoltà les indicacions dels savis i després s'ocupa dels malalts, aprèn ràpidament, per la inspecció clínica, moltes coses d'aquesta ciència, però el qui s'ocupa d'aquesta art i no n'estudià els llibres ni escoltà les indicacions [de cap savi] ni en copsà el secret i el significat, comet una transgressió, car l'home no pot en l'espai de la seva vida —fins i tot si la vida que li ha estat donada és el doble de llarga— aconseguir de saber només per l'examen i l'experiència allò que sap el qui n'ha estudiat els llibres, ja que la mesura de l'art de la medicina és més llarga que la mesura dels dies de l'home. Com digué el savi Hipòcrates: «La vida és breu; l'art és llarga.»¹²⁵ Tanmateix, el qui aprèn les coses de la medicina estudiant-ne amb profit els llibres, aconsegueix de saber més coses d'aquesta art que no pas el que han aconseguit de saber molts homes al llarg dels anys.¹²⁶

[29] Encara més: el qui n'estudia els llibres adquireix ràpidament tot allò que hi fou inclòs en els primers temps i és com si hagués viscut en aquells anys i hagués fet les mateixes inspeccions clíniques. Ningú no pot assolir el nivell que he esmentat, si no prefereix el plaer de la ciència per damunt de tot altre plaer, i el treball d'ocupar-se'n, per damunt del descans, com digueren els nostres mestres, de beneïda memòria: «Menjaràs pa amb sal, dormiràs per terra, duràs una vida afanyosa i t'esforçaràs en l'estudi de la Torà.»¹²⁷ I també: «Tal l'esforç, tal la paga.»¹²⁸

[30] No és possible que l'home triï el treball per damunt del descans, quan prefereix embriagar-se i sadollar-se, lliurar-se a l'ajustament carnal i ser esclau de la luxúria o del ventre, i fer tota mena de transgressions.

[31] Qui s'hagi proposat d'atènyer l'art d'aquesta ciència pot trobar la manera d'exercir-la bé, sense causar cap dany, estudiant-ne els llibres i observant-ne els mètodes terapèutics. Així tindrà tot el que necessita i arribarà a la perfecció d'aquesta art. No ha de donar-se vergonya d'aprendre de qui és més jove que ell, i menys encara de qui té més experiència en aquesta ciència, com digue-

125. מִיִּדְתַּיִמִּי הָאָדָם קִצְרָה וְהַמְּלֵאכָה אֲרוּכָה. Aquesta citació ja fou esmentada en el paràgraf 3, però els mots hebreus utilitzats aquí són diferents.

126. Razés diu el mateix sobre la preparació dels metges en el *Kitāb al-Manṣūrī* (obra també traduïda a l'hebreu justament per Semtov ben Issac). Cf. D. JACQUART i F. MICHEAU, *La médecine arabe et l'Occident médiéval*, París, 1996, p. 60.

127. M *Pirqa Avot* VI, 4.

128. M *Pirqa Avot* V, 23.

ren els nostres mestres: «Qui s'averkonyeix no aprèn mai res.»¹²⁹ I també: «Qui mereix de savi el nom? Qui aprèn de tothom»,¹³⁰ com diu l'Escriptura: *He après de tots els meus mestres* (Sl 119, 99).¹³¹

[32] Jo mateix em vaig imposar el precepte d'aprendre de tota persona, fos jove o fos gran. Fa molts anys, quan em dedicava activament a comerciejar i viatjava per terra i per mar, vaig arribar a la ciutat d'Acò, a ultramar, i vaig suscitar a un dels meus col·legues més eminents una qüestió de jurisprudència religiosa.¹³² Però aquest em respongué amb enuig, dient-me que ell s'interessava per la ciència dels comptes.¹³³ Em vaig sentir tot avergonyit i vaig jurar pel Déu etern de tornar i d'estudiar Torà. Tenia trenta anys.

[33] Tornant, doncs, d'ultramar vaig fer cap a la ciutat de Barcelona, i havent-me deslliurat de tots els negocis, em vaig estar un quant temps a casa de mestre Issac ben SuHlam (que el seu record i la seva justícia ens valguin benedicció!),¹³⁴ estudiant la Bíblia i ocupant-me'n permanentment —i dels meus negocis ocasionalment— nit i dia, cosa que he fet de llavors ençà. Havia oblidat la instrucció religiosa que els pares m'havien donat en la meva joventesa, quan em vaig decantar pels negocis i no per la ciència. Em passà allò que digueren els nostres mestres, de beneïda memòria: «Qui molt comercieja no es fa savi»,¹³⁵ com diu l'Escriptura: *No és al cel... ni a l'altra banda del mar*.¹³⁶ (Dt 30,12-13). I com digueren a uns quants reis: «És bo que l'home aprengui mentre encara és viu». ¹³⁷ També Plató digué que l'abjecció de la ignorància és més gran que l'abjecció del fet que un ancià aprengui d'un jove.¹³⁸

[34] Com sap tothom, el metge més eminent és aquell que tria el camí dret i la veritat, que obra amb dretura en tots els seus actes, que menysprea la riquesa en la saviesa, que es lleva del cor plaers mundans i concupiscència, car si essent

129. M *Pirque Avot* II, 5.

130. M *Pirque Avot* IV, 1.

131. És la interpretació medieval. Cf. el comentari de David Quimhí *ad locum*.

132. Llegim דבר הלכה, com en el ms. Bodl. 2118, i no pas דבר נקלה, 'una fotesa', com diu el ms. Munic 80.

133. En hebreu: חכמת התשבורת, que sol significar la geometria o l'àlgebra; però aquí sembla referir-se a l'aritmètica. Cf. STEINSCHNEIDER, *Jewish Literature from the eighth to the eighteenth century*, Londres, 1857 [reedició facsímil: Nova York, 1965], p. 179.

134. Bé que el nom d'Issac ben SuHlam apareix en alguns documents, no creiem haver trobat cap referència específica que permeti d'identificar aquest mestre jueu.

135. M *Pirque Avot* II, 6.

136. El verset bíblic es refereix a la Torà.

137. Desconeixem d'on prové aquesta citació.

138. Desconeixem d'on prové aquesta citació.

intelligent i savi és mogut per la concupiscència, la seva saviesa no és completa. El principi de la saviesa és de no lliurar-se als desigs carnals,¹³⁹ si no és per tal de mantenir la salut del cos; tot el que la intel·ligència i la dretura ensenyen a l'home és que no es deixi seduir per la riquesa ni captivar pels plaers que comporta.

[35] També ha estat dit que no és digne d'exercir l'art de la medicina sinó aquell que és ric perquè s'accontenta amb el que té,¹⁴⁰ que es capté segons les regles de la moral; és intelligent i humil, propinc del Déu honorable i temible; obra amb dretura, es manté allunyat de tota transgressió, *viu honradament, practica la justícia i reconeix el que és ver* (Sl 15,2); sap guardar un secret; no revela a ningú cap malaltia, ni als parents ni als coneguts —car molts malalts oculten llurs malalties als pares i familiars, i només en parlen amb el metge, com ara els qui pateixen mals i dolors a la matriu, hemorroides i altres malalties semblants, que no es veuen—; no dona ni recepta, ni els seus llavis suggereixen a ningú cap metzina mortal;¹⁴¹ no dona drogues a les dones perquè avortin, ni els les suggereix, perquè l'art de la medicina és la més noble de totes les arts. El seu fi és aquell que l'Esclusura expressa dient: *Decanta't del mal i fes el bé* (Sl 34,15); és a dir, la conservació de la salut, o la seva restitució als cossos que han emmalaltit. La salut duu a l'ànima el repòs i la capacitat de ben regir les seves activitats. El metge només pot aconseguir tot això amb l'ús de la intel·ligència i el temor de Déu.

[36] És cosa convenient que el metge sàpiga escriure i comptar, que compregui fàcilment i parli amb la gent dolçament i tranquil·la, que sigui plaent i agradable, amatent a entendre les coses, que les seves respostes s'ajustin a allò de què es parla, que la seva moral sigui elevada, i pregona la seva saviesa, sense enorgullir-se'n, ans mirant de ser modest i humil; que no camini tibet ni amb el coll estirat; que no esdevingui irat; que sigui misericordiós i s'apiadi de les persones i les suporti; que inspire confiança i digui la veritat; que el seu cor sigui net de tota malvestat i «aculli tothom amb cara riallera».¹⁴²

[37] No ha de ser mai gasiu quan algú dels qui en són dignes vulgui estudiar aquesta art, i ho ha de fer sense remuneració ni estipulació de cap mena i sense rebre'n res en canvi, però impedint que l'apreguin els malvats i roïns que no en són dignes i en qui no cal desvetllar-ne el desig.

[38] El metge perfecte no ha de beure vi a l'excés, car el vi perjudica el cervell, l'omple de superfluïtats i corromp l'enteniment.

139. Cf. MAIMÒNIDES, *De la «Guia dels Perplexos» i altres escrits*, Barcelona, 1986, p. 158 (= *Guia*, II, c. 40).

140. M *Pirqa Avot* IV, 1.

141. Hi ha nombrosos elements del jurament hipocràtic en els paràgrafs 35, 36 i 37.

142. M *Pirqa Avot* I,15.

[39] Cal que la seva principal ocupació sigui l'estudi de llibres de medicina. N'ha de suportar tota fatiga i vèncer-ne tota aversió, i ha de procurar de recordar el que ha après quan s'ajegui al llit i quan se n'alci, perquè sàpiga de memòria tot el que necessita d'aquesta ciència i d'aquesta art, exercitant-hi l'enteniment de tal manera que no tingui necessitat de consultar-ne els llibres, car si per atzar els llibres patissin alguna desgràcia, trobaria a la memòria allò que necessita onsevulla que fos, i seria com si la coneixença de les coses li hagués pervingut per la via de la tradició, és a dir, de la transmissió oral, en el temps de la infantesa i de la joventut, car la capacitat de memoritzar és més fàcil en aquell temps que no pas en la vellesa, que és la casa on l'oblit fa estada.

[40] És convenient que el qui encerca aquesta art visiti les cases que els reis basteixen perquè s'hi apleguin els malalts, anomenades en llengua vulgar *espi-tals* i en àrab *marastanat*,¹⁴³ i els llocs on hi ha molts malalts, i que parli del tractament mèdic de llurs afeccions amb els metges experts i eminents, i que els examini. Els accidents¹⁴⁴ que observa en els malalts li recorden el que aprengué en els llibres sobre aquestes afeccions i sobre el que els era bo i el que els era dolent. Quan practiqui la seva art, els medicaments que recepti als malalts seran els més escaients. La gent creurà en ell, se li adreçaran i n'obtindrà honor i estimació, i una bona anomenada. De tot això, no deixarà d'acabar-ne un profit i una remuneració amb l'ajuda de Déu.

[41] Cal també que les seves lectures d'aquesta ciència siguin fetes d'una manera ordenada, que no llegeixi abans el llibre que hauria de llegir després, ni llegeixi després el llibre que hauria d'haver llegit abans. El primer llibre que ha de conèixer tothom qui vulgui ser complit de l'art de la medicina és el *Sefer Hayesodot*, 'Llibre dels elements',¹⁴⁵ dels quals elements són generades les substàncies. Per la coneixença dels elements, el metge pervindrà a la coneixença de la natura del cos de l'home, de la cosa que li és natural i de la cosa que no li és natural, i a determinar la cosa natural per a mantenir-la de la manera més escaient, i la cosa no natural per a eliminar-la i apartar-la, i restablir la salut en la mateixa proporció que surt de la natura, fins que amb coneixement de l'art i amb diligència faci tornar la salut a allò que era. Per això hom ha dit que el qui comença a ocupar-se de l'art de la medicina sense conèixer els elements i els principis cor-

143. Escrit מרסתאנאת amb lletres hebrees [= مارستانات].

144. מקרים = 'accidents', en el sentit antic, aristotelicogalènic, de símptomes o manifestacions d'una malaltia.

145. L'obra del cèlebre metge Isaac Israelí (ca. 850 - 950), conegut a l'edat mitjana, entre els cristians, com a Isaac Judeus.

responents¹⁴⁶ que la cosa natural reconeix, comet una transgressió i una maldat, car no hi ha altre camí per arribar a la cosa [natural] que la coneixença dels medicaments.

[42] La coneixença de la cosa natural, que cal mantenir, i de la cosa no natural, que cal treure i suprimir, no es pot adquirir si no és per la coneixença dels elements i de com se n'han engendrat les coses engendrades. Al metge que no sap aquesta part de la ciència li pot passar que el que faci sigui profitós o perjudicial sense saber per què és així, talment com el qui entra en un desert sense conèixer veritablement el camí que duu on vol anar.

[43] I veurà que el cos es compon de membres instrumentals, i els membres instrumentals es componen de parts consemblants, i els membres de parts consemblants es generen dels humors, i els humors es generen dels aliments, i els aliments es generen per temperament de la terra, l'aigua, l'aire i el foc, car veiem que la creixença d'allò que creix o la generació d'allò que es genera prové d'aquest mesclament: la terra, l'aigua, l'aire i la calor del firmament. No sembla pas que cap d'aquests quatre [elements] es generi de quelcom que l'hagués precedit. Així, doncs, tothom qui examini la qüestió pot veure que els elements, dels quals es generen les substàncies, són aquests quatre.

[44] Els metges han tingut sempre el costum de començar estudiant la lògica i després el quadríviu: l'aritmètica, la geometria, l'astronomia i la música. Car la lògica ensenya a raonar d'una manera equilibrada i porta profit en totes les altres ciències. També l'aritmètica és profitosa a totes les altres ciències i arts. La utilitat que el metge sàpiga geometria és que per ella pot conèixer la figura dels moviments. L'úlcer a rodona és difícil de guarir; la triangular, en canvi, és fàcil, puix que té angles on la carn comença a cicatritzar més de pressa.

[45] La coneixença de l'astrologia permet d'elegir el moment més favorable per a administrar purgants, que serà aquell en què s'esdevé la conjunció de la Lluna amb les constel·lacions dominants de figura apropiada. També cal que sàpiga la ciència de la música per tal d'avesar els dits a tocar les cordes. La coneixença de la música li farà més fàcil de prendre el pols i de palpar les venes.

[46] Cal que el lector d'aquesta obra¹⁴⁷ en llegeixi d'antuvi el llibre primer, des de la introducció fins al resum de l'art de la medicina. El principiant en aquesta art no necessita res més que aquestes parts preliminars si les *repassa de nit i de dia*¹⁴⁸ fins a conèixer-la a fons. La multiplicitat de coneixences abans

146. *Hat̄halot*, literalment 'principis substancials, primordials', però deu voler dir 'qualitats'.

147. Del *Tasrif*.

148. Mots que en Sl 1,2 es refereixen a l'estudi de la Torà.

que hom hagi esdevingut savi en una ciència o en una matèria corromp la intel·ligència i embulla el pensament. Després cal llegir el llibre segon sobre la classificació de les malalties; ambdós llibres són com un de sol i excel·lents pilars de tota l'obra. Aquell qui els conegui com cal trobarà fàcil l'accés al que després estudiarà d'aquesta art, car se li obriran les portes de bat a bat.

[47] El metge ha d'intentar, per la indagació intel·lectual, per les experiències clíniques i per l'examen dels malalts, de guarir-los els mals i de restablir-los la salut, tot això sense negligir la recerca i la investigació sobre les malalties lletges i repulsives, ni deixar d'atendre el crit del pobre i de l'indigent, de qui no es pot esperar cap guany [material]. Si està en el seu poder de fer-ho, és bo —*home de bona voluntat*—¹⁴⁹ que els doni les seves pròpies medicines; si no pot, que els digui què necessiten, car, com sabem, hem de tenir misericòrdia i pietat. És el que diuen els mestres del Talmud parlant de la caritat: «Qui té pietat d'altri, Déu en té d'ell»,¹⁵⁰ com fa l'Esriptura: *Déu tindrà misericòrdia de tu, s'apiadarà de tu i et multiplicarà* (Dt 13,18). No hi ha caritat més gran que aquesta. Honorar-los i visitar-los nit i dia, si pateixen malalties greus, fins que estiguin guarits, perquè la malaltia greu pot canviar bruscament per bé o per mal. Al qui es comporta amb ells d'aquesta manera li ha estat promesa la felicitat, *car el seu treball li serà remunerat, diu el SENYOR* (Jr 31,16), que té compassió cada dia de les seves criatures. Per això entre els seus atributs, hi ha el de ser «ple de misericòrdia», misericòrdia que transmet al món, com ha estat dit: *El món es construeix en la misericòrdia* (Sl 89,3): la construcció del món es guarneix amb el fullatge de la misericòrdia. Els homes, doncs, han de tenir misericòrdia els uns dels altres. La misericòrdia és el tresor de les ànimes,¹⁵¹ la riquesa amagada, la bona recompensa que duu a una vida de plenitud en el Món que Ve, en el qual podrem *contemplar la bellesa del SENYOR i estar en el seu temple cada matí* (Sl 27,4).

[48] Cal que el metge temorós de Déu sostingui les penes i els treballs retent culte al Creador, beneït sia; que no digui que l'art de la medicina és aclaparadora o que esgota les forces del cos i de l'ànima. La gent ignora el caràcter eminent de la medicina i no sap destriar el metge expert de l'inexpert. Molts donen la preferència a metges inexperts per damunt dels experts. Com sabeu, això és, sens dubte, un acte de rebel·lia i de deslleialtat¹⁵² envers Déu. Tanmateix, és bo

149. Mots d'Ex 25,2.

150. TB *Šabbat* 151b.

151. El mot hebreu que traduïm per *misericòrdia* en aquest paràgraf és *hesed*. L'expressió *tresor de les ànimes* pertany a la terminologia cabalística.

152. Ressò de Josuè 22,22.

que tingui present que tota pena i tot treball que enduri en l'exercici d'aquesta art i en actes de caritat és retre culte al SENYOR, beneït sia.

[49] Que el metge pensi en el benefici que la gent haurà del seu obrar dreturerament i en el gran honor que suposa que es refiïn d'ell. I que pensi que és com el pagès que treballa la terra, la llaura, la romp, la sembra de bona llavor, perquè tota ella li produïa mala herba. I aleshores que pensi que el guany que en traurà, d'aquesta art, és el millorament d'aquella indesitjable mala herba i del bé que el bon fruit d'aquella llavor donarà a sans i a malalts.

[50] Si després d'estudiar aquests dos llibres¹⁵³ desitja augmentar les seves coneixences [en la ciència de la medicina] i entendre-la més a fons i cercar-ne les demostracions, té els llibres d'Hipòcrates, de Galè i d'altres savis. En estudiar-los, cal, tanmateix, que n'estudiï allò que tenen de profitós i que fugi de les disputes que contenen. La certesa d'aquesta ciència i el seu límit [...].¹⁵⁴

Amb l'ajut del qui ensenya als homes la saviesa, del qui és, des de sempre, el meu redemptor,¹⁵⁵ del qui m'ajuda a obrar dreturerament, del qui em recorda que haig de fer el bé i em concedeix la força i el coratge d'actuar amb valentia, havent exposat el que tenia en cor de dir, començaré la traducció del llibre que he determinat de traduir.

El text original hebreu d'aquest pròleg fou publicat per S. Muntner en la revista *Sinai* [Jerusalem], 1958, *Sefer ha-Yovel* [Volum Jubilar], p. 324-334. La traducció catalana ha estat feta per Eduard Feliu.

153. De l'obra de Zahrawi, esmentats en el paràgraf 46 de més amunt.

154. Deixem sense traduir un parell de frases, el sentit de les quals no és gens clar.

155. Ressò de Is 63, 16.